

*М. В. Варданян,
доктор філологічних
наук, доцент
Криворізький державний
педагогічний університет*

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО В СУЧАСНИХ ЗАРУБІЖНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ: ПРОГРАМИ, ПРОБЛЕМАТИКА, СТРАТЕГІЇ

Варданян М. В. Порівняльне літературознавство в сучасних зарубіжних університетах: програми, проблематика, стратегії.

Стаття присвячена вивченню особливостей викладання «Порівняльного літературознавства» в зарубіжних університетах. У ній з'ясовано, що Comparative Studies становлять окремі програми на різних рівнях освіти — бакалаврському, магістерському та докторському. Для порівняння розглянуто дев'ятнадцять університетів Європи, США, Канади та Австралії. На матеріалах програм Comparative Studies цих університетів вдалося визначити провідну проблематику досліджень і курсів, які викладаються студентам. До таких напрямків зараховуються, зокрема, література і кіно, література і постколоніальні студії, література і переклад.

Ключові слова: порівняльне літературознавство, компаративістика, зарубіжний університет, викладання літератури.

Варданян М. В. Сравнительное литературоведение в современных зарубежных университетах: программы, проблематика, стратегии.

Статья посвящена изучению особенностей преподавания «Сравнительного литературоведения» в зарубежных университетах. В ней установлено, что Comparative Studies составляют отдельные программы на различных уровнях образования — на бакалавриате, в магистратуре и аспирантуре. Для сравнения рассмотрено девятнадцать университетов Европы, США, Канады и Австралии. На материалах программ Comparative Studies этих университетов удалось определить ведущую проблематику исследований и курсов, которые читаются студентам. К таким направлениям относятся, в частности, литература и кино, литература и постколониальные студии, литература и перевод.

Ключевые слова: сравнительное литературоведение, компаративистика, зарубежный университет, преподавание литературы.

Vardanian M. Comparative Studies at Contemporary Foreign Universities: Programs, Issues, Strategies.

The article studies the specifics of teaching Comparative Literature at some contemporary foreign universities. It is found that Comparative Studies is a separate program at different levels of education such as Bachelor's, Master's and PhD programs. For comparison, I have considered nineteen universities of Europe, the United States of America, Canada and Australia. It was possible to identify the main issues of research and courses of the Comparative Studies programs. These areas include Literature and Cinema, Literature and Post Colonial Studies, Literature and Translation.

Key words: Comparative literature, comparative studies, foreign university, teaching of literature.

Постановка проблеми. Сучасна літературна компаративістика в Україні поступово розвивається. В українських вишах створені кафедри порівняльного літературознавства, викладаються однойменні курси, відбуваються захисти дисертацій. Така зацікавленість літературною компаративістикою декларує наміри наукової спільноти до осмислення категорій, що продиктовані викликами сьогодення. За слушним спостереженням Р. Семківа, *«Повернення компаративістики в університетські розклади засвідчило докорінні зміни в сучасній нам свідомості і, разом з тим, стало можливістю ширення відкритості та ліберальних цінностей у нашому національному просторі»* [1, с. 8]. Тож до головних наукових завдань українських компаративних студій належать такі: вивчення універсальних явищ поряд із національними, розгляд літератури на міждисциплінарному перехресті, зокрема в системі мистецтв, культурології, антропології, постколоніальних студій тощо, виокремлення національних стереотипів та образів народів у рецепції інших етносів, аналіз формування національної ідентичності та етнічної толерантності, розкриття діалогічності культур. Закономірно, що у практичному плані викладання порівняльних студій має на меті підвищувати рівень фахових знань і умінь майбутніх учителів-словесників, готових до змін, що відбуваються у сфері освіти, зокрема середній, у якій оновлюється зміст і система літературної підготовки. Тож осмислення методичних стратегій викладання порівняльного літературознавства є цікавою науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому плані однією з найбільш фахових є праця Р. Семківа «Методичні особливості викладання курсу “Основи компаративістики”», у якій дослідник визначає сучасний стан дисципліни, мету, стратегію курсу, зупиняється на розгляді таких форматах викладання як лекція, читання, дискусія, письмо (реферат, есе, щоденник, групові проєкти). Різні форми, методи викладання презентують численні робочі навчальні програми курсу «Порівняльне літературознавство», які розміщуються у вільному

доступні на веб-сайтах українських вишів. Усі вони, разом із посібником Р. Семківа, лише апелюють до досвіду зарубіжних університетів, але не зупиняються детально на їх розгляді, зокрема сучасному.

Метою статті є осмислити сучасні здобутки зарубіжних університетів в аспекті викладання порівняльних студій з літератури. Порівняльне літературознавство викладається в різноманітних університетах світу як європейських (Велика Британія, Нідерланди, Німеччина та ін.), так і США, Канади, Австралії. Специфіка викладання цього курсу в зарубіжних вишах пов'язана, на мій погляд, по-перше, з усталеною системою викладання певної країни, по-друге, історичними, соціальними та культурними чинниками, які визначають напрямки наукової парадигми досліджень та відповідно викладання. У цій розвідці не зіставляються системи вищої освіти закордонних університетів, бо це предмет окремого дослідження. Тут цікавить проблематика курсів та стратегія їх викладання у вищих школах. Іншими словами, поміркуємо над такими питаннями: (1) Що привертає увагу студентів у таких курсах? (2) Чому обирається вивчення порівняльного літературознавства? (3) Які стратегії викладання порівняльних студій?

Виклад основного матеріалу. До стратегій формування та реалізації програм «Порівняльне літературознавство» в зарубіжних університетах можна зараховувати такі:

- (1) дослідження міждисциплінарного характеру, реалізовані професорами університетів в авторських курсах;
- (2) ступеневість навчання з відповідним методологічним забезпеченням;
- (3) практична спрямованість курсів за цієї програмою, орієнтованих на майбутню професійну сферу.

Порівняльне літературознавство (Comparative Literature) у зарубіжних університетах це програми бакалаврату (BA), магістерські (MA) та докторські (PhD). Про їх міждисциплінарний характер свідчить уже те, що вони читаються кафедрами порівняльного літературознавства (Department of Comparative Literature) на факультетах, відділах або коледжах університетів, що включають вивчення низки курсів про мистецтво та гуманітаристику (літературу, мову, філософію, культурологію):

(1) США

- Faculty of Arts and Humanities, Harvard University,
- College of Arts and Sciences, The Ohio State University,

- College of Liberal Arts, California State University,
 - College of Arts and Sciences, Indiana University Bloomington,
 - College of Arts and Sciences, University of Oregon,
 - Division of the Humanities, The University of Chicago,
 - Division of the Literatures, Cultures, and Languages, Stanford University,
 - Program of Humanities, Yale University,
- (2) Австралія
- Faculty of Arts and Social Sciences, The University of Sydney,
- (3) Канада
- Faculty of Arts and Science, University of Toronto,
 - Faculty of Arts, University of Alberta.
- (4) Великобританія
- Humanities Division, University of Oxford
 - College of Arts, University Glasgow,
- (5) Нідерланди
- Faculty of Humanities, Utrecht University,
- (6) Німеччина
- Philosophische Fakultät, Universität Potsdam,
 - Philosophische Fakultät, Ukrainische Freie Universität,
 - Institut für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft, Goethe-Universität Frankfurt,
- (7) Австрія
- Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Universität Wien.

Що ж розуміється під порівняльним літературознавством? Скажімо, бакалаврська програма «Порівняльне літературознавство» Університет Орегону (University of Oregon) містить таке пояснення: «*Comparative Literature is an innovative and interdisciplinary field of study. Comparatists explore the relationships between various forms of cultural expression; we think across and between traditional national, linguistic and disciplinary boundaries in order to generate new knowledge*» [5]. У магістерській програмі Університету Утрехта (Utrecht University) головним завданням є вивчення ролі літератури у сучасному суспільстві та її ролі у змінному медіа ландшафті сучасного світу [6]. У

програмі Гарвардського університету акцентується, що *порівняльне літературознавство для тих студентів, які цікавляться вивченням більше ніж однієї культури чи мови* [2]. Як видно, програма з порівняного літературознавства у зарубіжних університетах, з одного боку, є зануреним у власне вивчення літератури, а з іншого боку, передбачає інтердисциплінарний підхід, виходить за межі літературознавства, охоплюючи методи і підходи поетики, лінгвістики, перекладу, герменевтики, теорії критики, психоаналізу, культурних студій.

Кожна програма «Порівняльне літературознавство» визначає мету курсу, виходячи з її проблематики. Такі теми перебувають на межі досліджень, серед яких:

- література і мистецтво (кіно, образотворче мистецтво, музика, театр),
- література і переклад,
- література і релігія,
- література і філософія,
- література і гендер тощо.

Для американських університетів провідними є три проблемні напрямки літературної компаративістики:

- література і мистецтво (переважно кіно),
- література і переклад,
- література і постколоніальні / культурні студії.

У Гарварді увага прикута до вивчення та аналізу літератури й культури Африки, Азії, Близького Сходу. Стенфордський університет досліджує мови та історії різних суспільств та періодів, що втілені в низці курсів культурологічного та постколоніального спрямування, зокрема «Як міста формують культуру, державу та людей», «Голос, інакомислення, опір: антирасистський та антифашистський дискурс і дія», «Раса та права людини». Програма Каліфорнійського університету пропонує осмислення світових літератур через переклад, а також вивчення взаємозв'язків між літературою та такими галузями як художнє мистецтво, музика, театр, що презентовано курсами «Візуальні студії: комікси та графічні романи», «Наукова фантастика та глобальні технології», «Цифрова література та культура», «Театр сьогодні», «Фільм і роман у суспільстві».

В *європейських університетах* — Оксфорд (Великобританія), Університет Потсдама, Гете Університет (Німеччина), Університет Утрехта (Нідерланди) — головні теми курсів програм ВА, МА пов'язані з такими напрямками:

- (1) медіа та інтернет («Література в газеті», «Вступ до кінознавства», «Дистанційне навчання: діджитал інструменти і текстуальний аналіз»),
- (2) категорією пам'яті («Культурна пам'ять і громадянство», «Пам'ять. Перспективи літературознавства та культурології»),
- (3) гендер («Транснаціональні конструкції гендеру», «Жіноче письмо в просвітленні»),
- (4) релігія («Богоявлення. Аспекти мотиву»),
- (5) теоріями читання («Ф. Гельдерлін та революція поетичної мови», «Пруст читав»).

У канадських університетах — Торонто та Альберти — наявні програми порівняльне літературознавства для ВА, МА та PhD. Зокрема ВА програма літературної компаративістики в Університеті Альберти ставить за мету вивчення порівняльного літературознавства через мови, культури, що дає змогу розглянути літературні твори набагато ширше. Ця програма включає вивчення таких тем: світова література, літературна критика та теорія критики, міфологія, гендер та жіночі студії (Women's Studies), наукова фантастика (Science Fiction), масова культура (Popular Culture). Інтердисциплінарний та міжнародний характер таких студій поглиблюється на програмах МА та PhD.

Попри змістове різноманіття програм з порівняльного літературознавства у зарубіжних університетах для них притаманні певні спільні курси, а також вимоги до студентів, які їх обирають. До таких належать курси *перекладацького спрямування* («Перекладацькі студії та компаративна література», «Переклад як процес», «Перекладацька критична практика» тощо).

Як приклад можна навести МА програму в Університеті Глазго, що складається з двох основних курсів та кількох вибіркових. До перших зараховані «Вступ до літературної компаративістики» (20 кредитів), «Порівняльне літературознавство на практиці» (20 кредитів), до других — «Теорії читання», «Читання “Нової Європи”», «Літературні перекладацькі студії» тощо, на які також відводиться по 20 кредитів.

У силабусі «Літературних перекладацьких студій» зазначено, що на курсі студенти вивчають літературний переклад та його роль у

комунікації культур та ідентичностей, а також розглядають перекладацьких стратегій: “*This course explores literary translation and its role in communicating cultures and identities on the global stage. It studies power relations and politics in the translation process, focusing on traditional strategies of literary translation alongside more contemporary theories of adaptation and rewriting, which challenge the very notion of source and target text.*” [4]. Тож курс покликаний надати студентам знання з культурних і мовних питань, що пов’язані з літературним перекладом; розглянути низку тематичних досліджень різними мовами та про різні культури; проаналізувати вплив сучасних теорій перекладу на стратегії перекладу; проілюструвати використання матеріалів перекладу та допоміжних матеріалів. Студенти вчаться демонструвати своє розуміння ролі перекладу в комунікації різноманітних культур на матеріалі літератури.

Вивчення не менше двох мов разом із культурою та літературою певних країн на вибір студентів є однією з головних вимог до навчання за програмами «Порівняльне літературознавство» в усіх зарубіжних університетах. Студент мусить мати уміння працювати з кількома мовами, окрім англійської. Зокрема, Єльський університет пропонує студентам, які обрали вивчення порівняльного літературознавства, не лише курси з перекладу (Practice of Literary Translation), а також вивчення курсів із другої мови. На вибір студентів такі мови: арабська, китайська, французька, німецька, давньогрецька, сучасний іврит, італійська, корейська, латин, іспанська, перська. Разом із мовами вивчаються літератури та культури відповідних давніх чи сучасних країн.

Отож, програми «Порівняльне літературознавство» у зарубіжних університетах можна осмислити через категорію герменевтичного кола. Становлячи певну цілісність порівняльних досліджень, вони водночас є різноманітними. Властиво, що кожен університет прагне наголосити на унікальності запропонованої проблематики своїх курсів. Ось наприклад, у курсі «Література глобалізованого світу» для МА в Університеті Утрехта до літератури підходять як до культурного середовища з порівняльної, теоретичної точки зору. Курс покликаний відповісти на такі запитання: Як різні культури і суспільства думають про сучасність, пам’ятають минуле і уявляють майбутнє в літературі й через неї? І як сама література була зрозуміла та теоретизована через історичні періоди та географічні межі? Її відмінність від інших програм «Порівняльного літературознавства» узагальнюється так: «*В Утрехті ми зосереджуємось на сучасності та сучасній літературі на різних мовних рівнях. Що відрізняє програму Утрехт — це її спрямування на*

літературну і культурну історію та пам'ять, літературну теорію і критику та світову літературу» [6].

Різноманіття курсів за програмою «Порівняльне літературознавство» в зарубіжних університетах зумовлено орієнтованістю університетів на наукові здобутки професорів, які забезпечують їх викладання. Тому здавалося, що однакова програма «Порівняльне літературознавство», але наповнюється вона різними авторськими курсами. До слова, в українських університетах навпаки є тенденція до уніфікації курсів з порівняльного літературознавства, з обов'язковим набором тем, які мають засвоїти студенти. Натомість західні університети орієнтовані на викладача, який має бути спеціалістом з вузької теми. Тож перш ніж пропонувати певний курс на вибір студентам, він мусить мати відповідні здобутки, зокрема наукові публікації. Скажімо, викладацький склад Гарвардського університету, який забезпечує реалізацію програми «Порівняльне літературознавство», це професори, доценти, викладачі, асистенти, які на своїх персональних сторінках, крім освіти, постійно оновлюють інформацію про наукові здобутки, праці, гранти. Такі принципи також дотримані викладачами Університету штату Огайо. Тут викладачі презентують себе *як мультидисциплінарну громаду учених, які здійснюють дослідження в різноманітних галузях, зокрема релігії, науки, образотворчому мистецтві, фольклорі, літературі, расі та етнічності* [3]. На своїх сторінках вони широко висвітлюють свої поточні публікації (Recent Publication), вказують галузь знань, з якої можуть здійснювати оцінювання та забезпечувати наукові експертизи, рецензування (Areas of Expertise), сферу наукових зацікавлень, книги. У такий спосіб студенти мають змогу зорієнтуватися з методологічною складовою під час вибору програми «Порівняльне літературознавство».

На кожному рівні освіти програми з порівняльних студій є традиційні форми викладання — лекції, семінари. Серед форм робіт — щоденники-блоги, доповіді, твори, дослідницькі роботи, виступи, есе, курсові роботи. Крім того, студенти мають змогу публікуватися у журналах університетів, де навчаються (наприклад, Каліфорнійський державний університет).

В Університеті штату Огайо студентам, які прагнуть здобути ступінь Bachelor of Arts in Comparative Studies, пропонується обрати одну з запропонованих програм:

- Comparative Cultural Studies,
- Comparative Ethnic and American Studies,

- Comparative Literature,
- Folklore,
- Science and Technology Studies.

Кожна з цих програм містить детальний опис. Нас цікавить саме програма Comparative Literature. Як зазначено в силабусі, вона зосереджується на вивченні літератур різних культур, націй, та жанрів, а також вивчає взаємозв'язки між літературою та іншими формами культурного вираження. Програма Comparative Literature прагне дати відповіді на питання: Яке місце літератури в суспільстві? Як із часом змінювалися літературні форми та зв'язки з іншими формами мистецтв? Як література поширює та сповідує цінності, соціальні рухи чи політичні контексти? Тут пропонується вивчення двох літературних традицій, що зобов'язує до вивчення ще однієї мови.

ВА програма (Undergraduate Program) складається з основної та додаткової програми (major and minor programs). Для їх вибору студенти мусять заповнити лист-заявку (Advising Sheep for Comparative Literature).

Основна програма (major program) складається з обов'язкових, спеціалізованих, факультативних та дослідницьких курсів. Кожному курсу присвоюється код, що визначає його складність (від 2000 до 9000 рівня).

Обов'язкові курси (Required courses) формують 10 кредитів:

- 1) Проблеми компаративних досліджень.
- 2) Вступ до світової літератури.
- 3) Підходи компаративних досліджень.
- 4) Семінар з проведення компаративних досліджень.

Спеціалізовані курси (Concentration cores) дають 15 кредитів. На вибір зі списку, що пропонується, студент має обрати шість курсів. Вони торкаються або компаративних літературних досліджень, або студій із релігії. Наприклад, «Література і суспільство», «Література і релігія», «Любов у світовій літературі», «Фільм і література в розмовному мистецтві», «Репрезентація досвіду війни», «Утопія та антиутопія», «Міф і ритуал» тощо.

Факультативи (Electives) становлять 12 кредитів. Тут студент має обрати курси з двох різних літературних традицій, лише одна з яких може бути англійською. Так популяризується вивчення мов та літератур різноманітних народів, націй, готуючи спеціалістів з цього напрямку. Серед мов — Arabic, Chinese, Classics, English, French, German,

Greek, Hebrew, Italian, Japanese, Korean, Latin, Modern Greek, Persian, Portuguese, Spanish, Turkish тощо. Зокрема, курс Near Eastern Languages and Cultures складається з кількох на вибір:

- Middle Eastern Literature and Post Colonial Theory,
- Israeli and Palestinian Literature,
- Canon and Communities in the Near East.

Дослідницький курс (Research course) поглиблює вміння аналізувати літературу, порівнювати обрані зі списку дві різні літературні традиції. Тут студенти мають обрати курси вище 4000 рівня.

Додаткова програма (minor program) складається з таких курсів:

- American Studies,
- Folklore Studies,
- Religious Studies,
- Science and Technology Studies,
- World Literatures Studies.

Ця програма також містить головні, фундаментальні та факультативні курси. Особливість її в тому, що студенти можуть обрати слов'янські мови та літератури (Slavic Languages and Literatures), зокрема такі курси: Introduction to Slavic and East European Literature and Culture; Science Fiction: East vs. West.

Семинар із навчання проведення порівняльних досліджень є обов'язковим для усіх студентів. Тут вони вчаться писати есе чи кваліфікаційну роботу (thesis). Студенти обирають самостійно, який із цих двох видів робіт будуть захищати. Це залежить від того, на який дослідницький ступінь вони претендують — Research Distinction чи Honor Research Distinction.

МА програма (Master of Arts in Comparative Studies) пропонує студентам вивчення міждисциплінарних підходів до вивчення культур. Дослідження викладачів, які забезпечують цю програму, зосереджені на порівнянні етнічних та американських студій, компаративній літературі, культурній антропології, фольклорі, візуальному мистецтві, релігійних студій. Аби мати змогу навчатися на МА потрібен освітній ступінь BA, а кількість кредитів чітко регламентована. Ця програма розрахована на два роки та складається з 81 кредиту. Індивідуальну програму кожен магістр складає самостійно за запропонованим зразком, обираючи курси з переліку, але не нижче 6000 рівня.

Головна вимога до MA програми, як і до PhD, це знання іноземних мов, крім англійської. Їх володіння студенти мають демонструвати у своїх власних дослідженнях. Якщо в запропонованому переліку відсутня мова, яку би хотів вивчати студент, він може подати петицію з проханням її викладати.

Властиво, що в зарубіжних університетах, зокрема американських, здобувати PhD можна без отримання MA. Оскільки обидві програми (MA та PhD) об'єднані у так звані Graduate Program. Для таких здобувачів PhD програма буде більш поглибленою, розгорнутою, ніж для тих, хто навчається після отримання освітнього ступеня MA. Такі студенти мають набрати необхідну кількість кредитів та скласти екзамен PhD. Як і для MA, докторанти самостійно розробляють програму навчання. PhD in Comparative Studies — це невелика програма, на якій здійснюються власне наукові дослідження з таких галузей як: американські студії, компаративне літературознавство, теорія критики раси, культурна антропологія, фольклор, релігійні студії, візуальна культура.

Чому студенти обирають порівняльні студії з літератури? У виборі програма вони послуговуються можливостями подальшого працевлаштування після завершення навчання. Здобувачі отримують ступінь бакалавр мистецтв (Bachelor of Arts) чи ступінь магістра, що також конкретизується залежно від обраної програми: Master's degree in: Literary Studies, Master of Studies in Comparative and Critical Translation, Master of Letters. Скажімо, на завершення магістерської програми «Порівняльне літературознавство» в Університеті Глазго студенти отримують низку умінь та навичок, серед яких: *висловлювати усно та письмово свою власну культурну позицію через різні тексти; демонструвати розуміння загальної історії дослідження літератури; обґрунтовувати порівняльні процеси в порівняльному літературознавстві та культурі; демонструвати розуміння значення мов та перекладу під час вивчення будь-яких текстів; оцінити та показати значення ідеології у взаємодії з текстами інших культур та власної культури тощо* [4]. Такі та інші вміння, що визначаються в кожній окремій програмі «Порівняльне літературознавство» в зарубіжних університетах, сприяють у подальшому можливостям випускників формувати кар'єру в журналістській, видавничій, редакторській, письменницькій, перекладацькій, освітній, музейній, маркетинговій, рекламно-дизайнерській, туристичній сферах, а також у прес-центрах, посольствах, ЗМІ, PR-агентствах, політиці та праві.

Висновки. Головною особливістю «Порівняльного літературознавства» у зарубіжних університетах є те, що програма реалізується на різних освітніх чи наукових рівнях — бакалаврському, магістерському та докторському. В Україні це лише курс, який охоплює переважно вивчення типологічних спільностей та відмінностей у двох різних літературах. Тому в зарубіжних університетах програма має комплексний і системний характер, охоплюючи вивчення різноманітних проблем крізь призму літератури — мистецтво, медіа, культура, філософія, релігія, гендер, переклад тощо. Така спрямованість програми на осмислення взаємозв'язків різних сфер людського життя покликана вивчати не лише основні теоретичні курси про літературу, а й вибіркові курси практичного спрямування, орієнтованих на майбутню професійну діяльність випускників за програмою «Порівняльне літературознавство». Це і медіа, й освіта, і політика.

Список використаної літератури

1. Семків Р. Методичні особливості викладання курсу «Основи компаративістики» : навчально-методичний посібник. Київ: Смолоскип, 2015. 74 с.
2. Harvard University. URL: <http://complit.fas.harvard.edu/pages/secondary-field-comparative-literature>
3. The Ohio State University. URL: <http://comparativestudies.osu.edu/about-us>
4. University Glasgow. URL: <http://www.gla.ac.uk/postgraduate/taught/comparativeliterature/>
5. University of Oregon. URL: <http://complit.uoregon.edu/why-major-in-comparative-literature/>
6. Utrecht University. URL: <http://www.uu.nl/masters/en/comparative-literary-studies>